IRFAN
AKADEMIYASI
ILM · TA'LIM · TARAQQIYOT

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

ZAMONAVIY ILM-FAN VA INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILM, TA'LIM, TEXNOLOGIYA VA INNOVATSIYALAR
UCHUN YANGI IMKONIYATLAR

NOYABR

TOSHKENT
O'ZBEKISTON

OLIY TA'LIMDA O'QUV JARAYONINI EDUKOLOGIK BOSHQARISH MODELI VA UNI JORIY ETISH ALGORITMI

Usmanova Gulxumor Saidakbarovna

Oriental universiteti o'quv-metodik ta'minot bo'limi boshlig'i

E-mail: Gulhumor90@gmail.com,

ORCID: 0009-0004-9533-0690

https://doi.org/10.5281/zenodo.24012807

Annotatsiya. Tezisda oliy ta'lim tashkilotida o'quv jarayonini edukologik boshqarishning besh blokli modeli, boshqaruv funksiyalarining darajalar bo'yicha taqsimoti va modelni bosqichma-bosqich joriy etish algoritmi bayon etiladi.

Kalit so'zlar: edukologik model, boshqaruv darajalari, joriy etish algoritmi, yillik boshqaruv sikli, teskari aloqa.

Oliy ta'lim tashkilotida o'quv jarayonini takomillashtirish bo'yicha ko'plab tadbirlar amalga oshirilmoqda, ammo ular ko'pincha bir-biridan ajralgan holda olib boriladi: sillabuslar yangilanadi, so'rovnomalar o'tkaziladi, monitoring hisobotlari tayyorlanadi, lekin bu ishlar yagona boshqaruv sikliga birlashmaydi. Edukologik boshqaruv modeli ana shu tarqoqlikni bartaraf etishga qaratilgan.

Mavzuning dolzarbligi O'zbekistonda oliy ta'limni isloh qilishning hozirgi bosqichi bilan belgilanadi. Oliy ta'lim tashkilotlariga akademik va tashkiliy mustaqillik berilishi, kredit-modul tizimining joriy etilishi va boshqaruvning raqamlashtirilishi muassasalarga o'quv jarayonini o'zi loyihalash va boshqarish imkonini berdi. Biroq bu imkoniyatdan samarali foydalanish uchun boshqaruvning ilmiy asoslangan modeli zarur: busiz akademik mustaqillik ko'pincha hujjatlar sonining ortishiga olib keladi, o'quv jarayoni sifatiga esa sezilarli ta'sir ko'rsatmaydi.

Taklif etilayotgan model beshta blokdan iborat. Maqsadli-me'yoriy blok ijtimoiy buyurtma, davlat siyosati hujjatlari va mehnat bozori talablaridan kelib chiqib, boshqaruv maqsadi va vazifalarini belgilaydi [1]. Metodologik blok edukologik, tizimli, kompetensiyaviy, shaxsga yo'naltirilgan, faoliyatli va ma'lumotlarga asoslangan

yondashuvlarni hamda sakkiz tamoyilni — tizimlilik, uzluksizlik, moslashuvchanlik, ma'lumotlarga asoslanganlik, ishtirokchilik, subyektlilik, refleksivlik va insonparvarlikni birlashtiradi. Tashkiliy-mazmuniy blok boshqaruv subyektlari va funksiyalarini taqsimlaydi. Texnologik blok yettita pedagogik mexanizmni o‘z ichiga oladi. Diagnostik-natijaviy blok esa natijalarni mezon va ko‘rsatkichlar orqali baholaydi.

1-jadval. Edukologik boshqaruv modelining bloklari

Blok	Asosiy mazmuni	Natijasi
Maqsadli-me'yoriy	Ijtimoiy buyurtma, davlat siyosati hujjatlari, mehnat bozori talablari, ichki nizomlar	Boshqaruv maqsadi va vazifalari
Metodologik	Edukologik va xususiy yondashuvlar, sakkiz tamoyil	Qarorlar uchun mezonlar tizimi
Tashkiliy-mazmuniy	Boshqaruv darajalari, subyektlar va funksiyalar taqsimoti	Mas'uliyatning aniq taqsimlanishi
Texnologik	Yettita pedagogik mexanizm va ularning vositalari	O‘quv jarayonidagi amaliy o‘zgarishlar
Diagnostik-natijaviy	Mezonlar, ko‘rsatkichlar, monitoring, teskari aloqa	Natijalar bahosi va tuzatishlar

Modelning muhim xususiyati — boshqaruv funksiyalarining uch darajada aniq taqsimlanishi. Strategik darajada Kengash va rektorat sifat siyosati va maqsadlarini belgilaydi; taktik darajada o‘quv-metodik boshqarma, sifat bo‘limi va fakultetlar dasturlarni boshqaradi va monitoringni tashkil etadi; operatsion darajada kafedralar, professor-o‘qituvchilar va talabalar o‘quv jarayonini bevosita amalga oshiradi. Har bir darajada rejalashtirish, tashkil etish, amalga oshirish, monitoring, tahlil va takomillashtirish sikli takrorlanadi va yuqori darajaga axborot uzatadi [3].

Model yillik boshqaruv sikli asosida amal qiladi. Yozgi davrda o‘tgan yil natijalari tahlil qilinib, moslik matritsalari, o‘quv rejalar va sillabuslar yangilanadi. Sentyabr oyida talabalar ta'lim natijalari va baholash mezonlari bilan tanishtiriladi, oldingi so‘rovnoma

natijalari asosida kiritilgan o‘zgarishlar haqida ma’lumot beriladi. Semestr davomida formativ so‘rovnomalar va erta ogohlantirish monitoringi olib boriladi. Semestr yakunida kurs so‘rovnomalari, nazorat natijalari va o‘qituvchilarning refleksiv hisobotlari tahlil qilinadi, kafedra va dastur qo‘mitalarida muhokama qilinib, keyingi semestr uchun tuzatishlar belgilanadi. O‘quv yili yakunida yillik sifat hisoboti tayyorlanib, integratsiya indeksi qayta hisoblanadi.

Modelni joriy etish besh bosqichda amalga oshiriladi: 1) diagnostik-tayyorlov — hujjatlar auditi va boshlang‘ich holatni aniqlash; 2) loyihalash — moslik matritsalari, monitoring ko‘rsatkichlari va ichki nizomni ishlab chiqish; 3) kompetentlikni rivojlantirish — pedagog va rahbarlarni tayyorlash; 4) amalga oshirish va monitoring — mexanizmlarni tanlangan ta’lim dasturlarida ishga tushirish; 5) baholash va institutsionallashtirish — natijalarni tahlil qilib, modelni boshqa dasturlarga kengaytirish.

Algoritmning har bir bosqichi uchun mas’ul subyekt va kutilayotgan natija aniq belgilanadi. Diagnostik-tayyorlov bosqichida sifat bo‘limi va o‘quv-metodik boshqarma diagnostik hisobot tayyorlaydi. Loyihalash bosqichida dastur qo‘mitalari moslik matritsalari va sillabus shablonlarini ishlab chiqadi, ichki nizom Kengashda tasdiqlanadi. Amalga oshirish bosqichida fakultet va kafedralar monitoring hisobotlari va qarorlar reyestrini yuritadi. Baholash bosqichida esa rektorat yillik sifat hisobotini ko‘rib chiqib, modelni boshqa ta’lim dasturlariga kengaytirish to‘g‘risida qaror qabul qiladi.

Joriy etishda formallashuv, pedagoglarning qo‘shimcha yuklama sifatida qabul qilishi, ma’lumotlar sifatining pastligi kabi xavflar mavjud. Ularni kamaytirish uchun hujjatlar soni cheklanadi, natijalar qarorlar reyestri orqali kuzatiladi, monitoring natijalari esa jazolash uchun emas, qo‘llab-quvvatlash uchun ishlatiladi [2].

Model boshqa yondashuvlardan bir necha jihati bilan farqlanadi. An’anaviy ma’muriy boshqaruvda rahbar asosan nazoratchi vazifasini bajaradi, talaba esa boshqaruv obyekti hisoblanadi. Edukologik modelda rahbar jarayonni loyihalovchi va qo‘llab-quvvatlovchi mentorga, talaba esa ta’lim jarayonining faol subyektiga aylanadi. Qarorlar ma’muriy ko‘rsatmalarga emas, monitoring ma’lumotlari va teskari aloqaga tayanadi, motivatsiya esa

tashqi rag‘bat va intizomiy choralardan ko‘ra ichki qiziqishga asoslanadi.

Modelni joriy etishning asosiy shartlari sifatida quyidagilarni ko‘rsatish mumkin: rahbariyatning qo‘llab-quvvatlashi va ichki nizom bilan mustahkamlangan mas’uliyat taqsimoti; professor-o‘qituvchilar va rahbarlarning edukologik kompetentligi; yagona raqamli ma’lumotlar muhiti va ko‘rsatkichlarning bir xil ta’riflari; akademik erkinlik va teskari aloqa madaniyati; rag‘batlantirish tizimining sifat ko‘rsatkichlariga bog‘langanligi.

Xulosa qilib aytganda, edukologik boshqaruv modeli OTMda mavjud resurs va tuzilmalarni qo‘shimcha shtat birliklarisiz yagona boshqaruv sikliga birlashtirish va o‘quv jarayonini teskari aloqa asosida uzluksiz takomillashtirish imkonini beradi [4].

Modelning amaliy qo‘llanuvchanligi uni OTMning mavjud tuzilmasiga qo‘shimcha bo‘linma yoki shtat birliklari yaratmasdan joylashtirish mumkinligida namoyon bo‘ladi: barcha funksiyalar amaldagi o‘quv-metodik boshqarma, sifat bo‘limi, dekanatlar, kafedralar va dastur qo‘mitalari o‘rtasida taqsimlanadi. Shu bilan birga, model muassasa turi va hajmiga qarab moslashtirilishi mumkin: kichik OTMlarda ayrim funksiyalarni birlashtirish, yirik universitetlarda esa fakultet darajasida alohida monitoring guruhlarini tashkil etish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “«O‘zbekiston — 2030» strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-son Farmoni. 2023-yil 11-sentyabr.

2. Birnbaum R. How Colleges Work: The Cybernetics of Academic Organization and Leadership. – San Francisco: Jossey-Bass, 1988.

3. Шамова Т.И., Третьяков П.И., Капустин Н.П. Управление образовательными системами. – М.: ВЛАДОС, 2002.

4. Usmanova G.S. Developing an integrated model of educational process management in teacher education institutions // BG Pulse Journal USA. – 2026. – Vol. 2, No. 10. – P. 2012–2018.